

HORVÁTH MIKLÓS

van ilyen szerelem

Franz Kafka *Az éhezőművész* című novellájának ürügyén

A novella két különálló, ugyanakkor egymás mellett létező világot mutat be. Bár az eseményekre az éhezőművész szemszögéből látunk rá, a nehézkes dialógusok által egy új, számára érthetetlen összefüggés-rendszer nyílik meg. Az éhezőművész elfogadja ezt a számára idegen életteret, de nem akar azonosulni értékrendjével. Érintkezik ugyan a külvilággal, de elszigeteltsége valódi nyitásra nem ad lehetőséget. A korábban nyitható ablakokra rácsok kerülnek.

A novella második bekezdésének első sorában az éhezőművész meghiúsítja az őt körülvevők közeledési kísérleteit. Kimondja, hogy saját rendszerük védelmét sem képesek fenntartani, öröket jelölnek ki (akiket ő mézárásoknak nevez), s így a külvilág cselekedeteit kollektív pusztításnak tartja. A társadalom gondoskodik saját fennmaradásáról. Rácsai szélére öröket állít, akik lehetetlenné teszik, hogy bárki is közel férközzék hozzá. Kérdéses, hogy ezek a vastag rácsok, amelyeket az örök vak hűsége tart, hosszú távon fenntarthatók-e. Az önvédelem beletörődő reflektálatlansága azonban a rácsok tökéletlenségére (vagyis elmozdíthatóságára) hívja fel a figyelmet. A külvilág döntéseit csak saját, tökéletesnek hitt rendszerre belyárolhatja. Az emberek ott valamiféle lehatárolt világban élnek, amely az éhezőművészt egyoldalúan vizsgálja, majd életét működésképtelennek ítéli. A társadalom, míg közvetlen veszélyforrást nem érzékel, nem pusztítja el őt, de az integrálás lassú folyamatát mégis megindítja.

Az éhezőművészt körülveszik a szorosan a rácshoz telepedő örök is, akik már-már a kapcsolatok reményét sugallják. A mesterien felépített fal azonban a távolságot nem képes megszüntetni, így a novella hőse ezt az éjszakát is az éhezés kitartó folytatásaként értékeli. Reggelre ételt hozat az öröknek, s boldogsága beteljesedik a feljűk fordulás gesztusa révén. Akadnak olyanok, akik ezt befolyásolásnak tekintik. Az éhezőművész a következő sorokban kimondja és az örök által igazolja is, hogy „pusztán az ügy kedvéért” nem ülnének körülötte, hiszen ők nem várnak az éhezőtől semmit, csak kötelességüket teljesítik, amikor a rácsok körül állnak. Az öröknek önmagukkal szemben sincs semmiféle elvárásuk, tökéletesnek hitt világukat nem kérdőjelezzik meg, vágyaikat kiszolgálja a társadalom, eszközeiket pedig a novella az éhezőművész erőszakos integrálási folyamata során mutatja be.

Az éhező kiugró bordákkal ül ketrecében, állandó elégedetlenség gyöttri, a végelgyengülésig küzd. Vágyai kielégíthetetlenek, végtelenek, ketrece azonban nem tudja őt a tökéletességre emelni. A külvilág napról napra átéli azt a fajta „beteljesedést”, amely vágyainak kielégítésében nem emel korlátokat, a kínálat tudatlan elfogadásával pedig hamis képeket alkot. Az ellenpontosító közeledést a hatalom támadásnak ítéli, megbontja a ketrecet, majd pedig kikezdi az éhezőművész végtelenségig gyötört testét, hogy kivonja őt életteréből, s a ketrec lebontásával elindítsa szenvedésének útján.

A társadalom mindenkinek meghatározott szerepeket oszt ki. Az éhezőművész nem hagyja el ketrecét, mert tudja, milyen szerep jutna neki. A külvilág mégis kikényszeríti ketrecéből, s mint a társadalom egészségtelen tagját kezeli. A két ifjú hölgy a győzelem mámorával vezeti ki az éhezőt lakhelyéből, de ő mindennek ellenáll.

Nem csak a társadalommal, magával is elégedetlen. Most még attól is megfosztják, hogy önmagát felülmúlja. Kezdetét veszi az átváltoztatás rituáléja. A szalmát a szék váltja fel, s azt pedig, amit arról gondolt, hogyan válhatna önmagává, a kecses hölgyek társasága pusztítja el. Ezek a kegyetlen asszonyok álarc mögé bújva kedvességet színlelnek, de így sem sikerül megtörniük az éhezőművészt, akit a férfiak végül erővel megfognak és átadnak az immár álarcukat vesztett, holtápadt nőknek. A kínzás eszközei korlátlanok. Az impresszárió rendületlenül hisz tökéletességében. A nők azonban mégsem hisznek maradéktalanul az ítélet jogosságában. Nem biztosak abban, hogy beavatkozhatnak-e a másik ember életébe és kényszeríthetik-e őt bármire is. A különböző álláspontok találkozását a pusztítás határainak meggrajzolása tehetné lehetővé. A nemzetek, kultúrák és vallások találkozásában nem a félelem vagy túlélési vágy, hanem a mindkét fél számára hasznos keretek megteremtése a párbeszéd kulcsa.

A közeledés sérülékenységet rejt, s emiatt a ketrecből való kilépést az éhezőművész veszteségnek ítéli. Hol a kikezdetőséggel, hol pedig saját érzelmeivel szemben védekezik.

A személyiség kibontakozása – a megtalált étel – vezethet a rácsok lebomlásához, a kapcsolatteremtéshez. Az éhezóművész mindaddig elfogadja önmaga és a másik rendszer létének jogosságát, amíg az nem veszélyezteti életét. Az élet ott élhető, ahol a veszteség, a félelmek, a pusztítás integrálódik, s nem maga válik az integrálás eszközévé.

A társadalom az egyén életterét mindig megsérti. Az üres test már nem az éhezésnek, hanem a kikezdettségnek adja át magát. A társadalom vállalja a megpróbáltatást. A nők cipelik a testet, s életük egyszerre borzalommá válik. Kiszabadítanak egy teremtményt, akivel nem tudnak mit kezdeni. Beletöltenek valamit, mondván, szomorúságát az éhezés okozza. A magyarázat hamisságára az éhezóművész dühkitöréssel válaszol.

A fényképen az éhezóművész kimerültségtől félholtan jelenik meg. A társadalom ezt az éhezés tarthatatlanságaként, az éhezóművész pedig kimeríthetetlen vágyakozásként értékeli. A hatalommal felruházott külvilág ítéletei valószerűbbnek mutatkoznak. Az éhezóművésznek nincsen eszköze a társadalommal szemben. Az igazság kiforgatása és a képtelenségek világa ellen a rácson belül képtelen harcolni, de eszközeinek hiánya miatt azon kívül sem. Megkérdőjelezi igazságosságukat.

Az éhező új utak után néz. Az impresszárió érdeklődése csökken, s ez kiveti őt életének színhelyéről. Az önfelszámolás kínjaival kell szembenéznie: elszegődik egy cirkuszhoz. Az öregedő művészt igényeiknek megfelelően alkalmazzák. Lelkes, de a szakemberek hamarosan tudatják vele, nincs szerepe a világban. Mellékszereplővé válva az istállók közelében kap helyet. A jövő elfeledi az éhezóművészt. Az impresszárió generációkat nevel fel, akik csak korlátozott lehetőségekből választhatnak. Az állatok éjszakai ordítása, a reménytelen helyzet egyre jobban aggasztja a művészt, de nem szól, mert az élet egyetlen színtere ez a hely, amely ugyan halállal fenyeget, de az öngyilkossággal céljait bukásra ítélné.

A ketrec üresen áll. A feltúrt széna alól egy meggyötört test figyel, és utolsó üzenetét küldi a világnak. Nem talált ételt, ami ízlett volna. Nem képes megmaradni e társadalom keretei között. Az éhezés megszűnt. Elásták órájával és szalmájával együtt. Helyére egy egészséges párdúc került, s ez kielégítette a látogatók kíváncsiságát. A ketrecbe zárt társadalom boldog, szereti bámulni magát. A párducot feltehetőleg frissen fogták be valamelyik távoli dzsungelben. De vajon nem tévedett-e az impresszárió? A párdúc szabadságvágya ugyanis a kelleténél nagyobb, a közönség pedig nem tud mit kezdeni vele, nem bírja nézni a frissességtől duzzadó állatot. Az impresszárió mégsem aggódik, a ketrec be fogja határolni a párdúc működését. A páratlan nevelés meghozza gyümölcsét és a szabadság pontosan meghatározott keretek között fog működni.

Ez a társadalom az éhezóművész számára az elzárkózást kínálja. S mivel a világ számúzi őt, életét csak örök vágyakozással folytathatja. Nem valamiféle álomvilágban, hanem a maga zárt világának vágyaiban él. Nem tud elrejtőzni. Célját nem az elszigeteltségben, se nem az önzésben, vagy a halálban, hanem a korlátok feloldásában, a végtelenség megteremtésében látja. A választott út a külvilág szempontjából hiábavaló. Az erőszakos beolvasztás el akarja törölni az utak, a keresés sokféleségét.

Az éhezóművész jelenlétével tanít. Tanítja az új vágyakat, s az egyén újraalkotására buzdít. A feltétlen elfogadás helyett a felfedezések széles terét kínálja. Tanító szándékát ő mégis feleslegesnek ítéli, mert magyarázatai nem válhatnak érzéssé. Teret sem kap, ahol ez megtörténhetne. A társadalom ezeket az istálló mögötti zugokból előtörő érzéseket mindannyiszor félreértelmezi és csalásnak tartja. Nem akarja megérteni az éhezóművészt, így nem is figyel rá. Az éhező a ketrece mögött megbújva tartja szemmel az eseményeket. Megfogalmazza a társadalommal szembeni kritikáját, de nem harcol a fennálló rend ellen, mert egyrészt nem akarja beszennyezni magát, másrészt pedig azért ül biztonságot nyújtó ketrecébe, és azért képtelen a harcra, mert a küzdelem a gyöttrődés kezdete s a vesztes integrálódási kísérlete.

A fennálló helyzet megbontásával az impresszárió indulatait és gyűlöletét vívna ki. A ketrec lassú leépülése helyett azonnali lerohanás áldozatául esne. Védelmet sem élvez, hiszen bármely arra járó ör lebonthatja ketrecét. A látogatottságért, a figyelembevételért a hősködés álarca nélkül kell küzdenie. A társadalom szerepjáték, a maskarák pedig lerombolhatatlannak látszanak, bár megkérdőjelezhetők. Az emberek: az apa, a gyermek, az ör, az asszonyok egymás kezét fogva ugyanazokban a világokban barágnak, a társadalom nem engedi, hogy saját egyéniségüket felépítsék, mert a szerteágazó akaratokkal szemben pozíciójukat veszítenék. Az éhezóművész bukásra van ítélve, mert csak úgy tudna túlélni, ha a többiekhez válna hasonlónak. A szubjektum – végtelen vágyakkal, végtelen szenvedéssel – megőrzi magát; nem cselekszik, csak hordozza a külvilág botrányait. Meghurcolásában is képviseli saját létét, amely a halál pillanatáig tart. Ebben a társadalmi rendszer bizonytalansága és megbonthatatlansága egyszerre jelenik meg. Mégis egy belső remény: a jövő, az élet még a fájdalomban is a folytatásra ösztön-

zi. Éhsége nem betölthető, és hiába keresi, itt nem találja önmagát. Nem robbanthatja ki forradalmát, mert garancia híján rendszere összeomlana. A pusztítás korlátlanága és az egyén korlátoltsága nem képes helyet cserélni. Az elszigetelt szubjektum ki van téve az időnek, a szép, lassú pusztulásnak. Ki van téve a feledésnek, a mélységek, a láthatatlan keresésének. Az óra a szív zörejeit, a fájdalom fájdalmát üti, a gyötrődő húst és szellemet túléli. Az idő önnön felhasználhatóságát és haszталanságát, a földi lét emlékezetét, de egyszersmind könnyű feledését is igéri.

A létezés a csendből születő hangok és nem egymás túlkiabálása vagy a beletörődés válasza. Van ilyen szerelem, van ilyen élet. Van keresés, vannak válaszok. Minden út választható, de vannak következményei. A válaszok válaszok maradnak, még ha el is rejti az ember őket. Minden ki van téve az átalakulásnak. A társadalom hamis boldogsága ugyanúgy válhatna igazzá, ahogy az éhezőművész szenvedése a táplálék reményében szabad szubjektív létté. A lemondás megszűnésében ablakok és átjárók keletkezhetnek, de e pusztító világ megakadályozza, hogy önmagára és másokra találjon. A társadalmat pedig a maga automatikus válaszai örök múlttra kárhoztatják.

Az ember, aki belső és külső létének vizsgálatával feledésre ítéli régi önmagát, olykor nem csak egyes régi, hanem még kihasználatlan értékeit is pusztulásra ítéli. Vagyis az új, születni vágyó önmagát dobja el. Nem tud mit kezdeni múlttal, jellel, jövővel.

Az ember nem képes eljutni önmaga mélységébe, belső harcait elfojtja, elfedi lehetőségeit. Az átváltozást cenzor figyeli és elpusztítja, amint az számára idegen élet kibontakozását jelenti. Egymás kezét elengedve – a szalmában – már csak a vasvilla érintésére reagáló emberi sors rajzolódik ki. A próba lehetetlennek tűnik, halálra van ítélve. A szerencsétlenség pedig egy elnyomó, a pusztítás jogrendjével élő társadalom következménye. Az éhezőművész tehát ezt a társadalmat ítéli halálra, és amennyire csak teheti, az elengedés és keresés, a szétszedés és összerakás művészetére buzdít.

